

STARPTAUTISKĀ ZINĀTNISKĀ KONFERENCE
“SALASPILS NOMETNE 1941–1944. VĒSTURE UN PIEMIŅA”

2015. gada 25. septembrī Salaspils novada dome, Okupācijas muzejs un Daugavas muzejs organizēja starptautisku konferenci par vienu no Latvijā aktuālākajām zinātniskajām problēmām un vēstures literatūrā ļoti pretrunīgi skatīto jautājumu – Salaspils noņemni nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. Salaspils memoriāls jau no tā atklāšanas 1967. gadā ir saistījis iedzīvotāju uzmanību. Konferencē tika nolasīti deviņi referāti gan par Salaspils noņemni, gan par līdzīga rakstura noņemnēm ārpus Latvijas. Publikas atsaucība bija liela, un kultūras nama zāle, kurā konference norisinājās, bija klausītāju piepildīta.

Konferenci atklāja ar Latvijas Republikas Ministru prezidentes L. Straujumas uzrunu, ko nolasīja vēsturnieks M. Mintaurs. Uzrunā bija teikts, ka vēsturniekiem ir jāinformē sabiedrība par vēstures faktiem, kļiedējot mītus un melus. Salaspils novada domes priekšsēdētājs R. Čudars norādīja, ka tā ir pirmā starptautiskā konference par Salaspils noņemnes vēsturi, kuras uzdevums ir izpratnes palielināšana un upuru piemiņa. Okupācijas muzeja vārdā runāja U. Neiburgs, uzsvērot, ka konference ir zinātniska un tajā svarīgākā vieta ir faktiem. Viņš pasniedza arī Salaspils memoriāla ekspozīcijas papildināšanai dāvanu – 1943. gada kalendāru ar zīmītēm par notikumiem. Savukārt Daugavas muzeja direktore D. Lasmane izteica cerību, ka konference būs produktīva.

Pirmais ar referātu uzstājās K. Kangeris, kurš vispirms sniedza ieskatu nacistiskās Vācijas dažādu noņemņu oficiālos nosaukumos un iezīmēja Salaspils noņemnes vietu šajā uzskaitījumā. K. Kangeris norādīja, ka noņemnes attīstībā ir bijuši trīs posmi un katrs no tiem savādāks. Uz zinātnē pieejamo datu pamata tika parādīts noņemnē ieslodzīto skaits dažādos laika periodos. Īpaši tika atzīmētas noņemnes tranzīta funkcijas, kad daudzi cilvēki nonāca Salaspils noņemnē tikai uz neilgu laiku. Uzsvērts tika arī tas, ka lielais mirstības procents ieslodzīto vidū skaidrojams ar to, ka kara beigās viņi tika pārvesti uz Vāciju – Štuthofas u.c. noņemnēm, kur ieslodzītie gāja bojā. Salaspils noņemnes laikā bojāgājušo procents bijis 8,5%, bet Štuthofā – 50%. Salaspils noņemnes pastāvēšanas laika griezumā vislielākais mirstības procents bijis 1941.–1942. gada ziemā karagūstekņu vidū (25%), kas cēla noņemni.

Baltkrievijas vēsturnieks J. Grebeņš pievērsās nacistu represiju upuru piemiņas saglabāšanai Baltkrievijā, norādot, ka Baltkrievijas teritorijā bijušas 260 koncentrācijas nometnes. Viņš gan uzsvēra, ka daudzi jautājumi Baltkrievijā joprojām nav izpētīti. J. Grebeņa viedoklim pievienojās S. Novikovs, kurš referēja par Trosteņeckas nometni Baltkrievijā, 11 km no Minskas. Baltkrievijas vēsturnieks S. Novikovs norādīja, ka pēc Otrā pasaules kara netālu no bijušās nometnes tika izveidota izgāztuve un dažādu iemeslu dēļ tās vēsturi tikpat kā nepētīja. Nometnē bojā gājuši 206 tūkstoši cilvēku, un pēc apjoma tā ir ceturtā lielākā Eiropā upuru skaita ziņā. Referāts atklāja daudzas Trosteņeckas nometnes īpatnības. Pirms pārtraukuma referēja Ukrainas vēsturnieks A. Meļakovs par traģiskām piemiņas vietām Harkovā mūsdienās. Harkova bija lielākais centrs Padomju Savienībā, ko vāciešiem bija izdevies pakļaut bez lielākām kaujām, kā rezultātā Harkovai pēc kara nav piešķirts “varoņu pilsētas” nosaukums. Tieši Harkovā tikuši nogalināti arī pirmie poļu virsnieki, kas ir iemesls tam, ka Polijas vēstniecība aktīvi piedalās memoriāla izveidē, kas sākās 2000. gadā.

Ar referātu par nacistu propagandu okupētajā Latvijā uzstājās K. Zellis, norādot, ka Otrā pasaules kara laikā bijusi humānisma krīze cilvēku apziņā. Tika radīts ienaidnieka tēls, kam bija jākonsolidē sabiedrība un jālegitimizē gan nacistu režīms, gan kara mērķi. Tomēr referents izcēla faktu, ka propaganda nevar mainīt sabiedrības uzskatus dažu nedēļu laikā. K. Zellis atzīmēja, ka atmiņu literatūrā Salaspils nometne nav īpaši uzsvērtā, jo kara laikā tā propagandēta kā vieta, “kur māca slaustus strādāt”.

Lietuvas vēsturnieks A. Bubnis referēja par ģenerāļa P. Plehaviča (*Plechavičius*) arestu un ieslodzījumu Salaspils nometnē 1944. gadā. Viņš norādīja, ka lietuvieši sākotnēji labprātīgi iestājušies dažādos militāros formējumos, tomēr P. Plehavičs devis neoficiālu norādījumu neiestāties policijas palīgos un nepakļauties. Rezultātā arestēja 25 lietuviešu virsniekus un no 10 tūkstošiem karavīru tika arestēti 3,5 tūkstoši. Daļa lietuviešu militārpersonu nonāca Salaspils nometnē un tika ievietota speciālā barakā, kur sadzīve bija ciešamāka nekā pārējā nometnē. Frontei tuvojoties, 1944. gada augustā P. Plehaviču atbrīvoja, lai iesaistītu militārajā dienestā. Atbrīvoti tika arī pārējie lietuvieši, lai veiktu dažādus lauksaimniecības u.c. darbus.

Konferencē uzstājas Uldis Neiburgs un Rudīte Viksne

L. Vanaga referātā par Salaspils nometnes kinodokumentiem atzīmēja, ka jau cariskās Krievijas laikā te pastāvējis šaujamlauks, bet vēlāk tikuši ierīkoti arī garnizona kapi. Pēc Pirmā pasaules kara te bijusi Stopiņu nometne, kuru izmantoja armija. Referāta laikā tika demonstrēti daži kinodokumentu fragmenti, kas palīdzēja labāk izprast arī iepriekšējo runātāju teikto. Ar šo fragmentu palīdzību varēja arī skaidrāk saprast padomju nostājas evolūciju Salaspils nometnes gadījumā pēckara periodā. Pētniece arī norādīja, ka ir apzināti 28 sižeti par Salaspils nometni. Salaspils nometnes kā nāves nometnes tēls ir veidojies tikai 60. gados. Par Salaspils nometnes tēlu domu turpināja arī nākamā referente – Berlīnes vēsturniece P. A. Opermane, kas runāja par Salaspils memoriālu kā vienotības simbolu Latvijā padomju laikā un mūsdienās. Salaspils memoriālam galvenais uzdevums ir bijis pieminēt padomju cilvēka uzvaru Otrā pasaules karā.

Pēdējais bija U. Neiburga un R. Viksnes referāts “Salaspils nometnes vēstures mūsdienu problemātika”. R. Viksne minēja, ka kopumā te bijuši ieslodzīti 22–23 tūkstoši personu, no kuriem aptuveni puse – īslaicīgi. Vismaz divi tūkstoši personu Salaspilī gājuši bojā.

R. Viksne norādīja, ka pēc Otrā pasaules kara speciāli izveidotās padomju Ārkārtējās komisijas mērķi bija politiski un padomju laikā uz bijušajiem ieslodzītajiem raudzījās ar aizdomām, neuzņemot viņus piemiņas biedrībās. Nometnes vietā līdz 1958. gadam bijusi padomju armijas šautuve, kas atradās blakus atraktajām dedzināšanas vietām. Referente stāstīja par bērnu skaita problēmām un asins ņemšanas gadījumiem vispārējā notikumu kontekstā, kas pavēra citu skatu punktu uz šī problēmām.

Pēc pēdējās uzstāšanās publikā bija vērojama dzīva apspriešanās par referāta tematiku, un klausītāju zālē cēlās vairākas rokas, lai izteiktu savu viedokli un nostāju vairākos jautājumos. Visvairāk publikas emocijas izraisīja referentu norāde, ka asins ņemšana no bērniem ir bijusi daudz mazākā apjomā, nekā tas padomju literatūrā ir uzskatīts. Vairākas Salaspils nometni pārdzīvojušās sievietes uzsvēra, ka asinis bērniem ir ņemtas. Lai mazināto emocionālo spriedzi, vārdu ņēma otrs referāta autors U. Neiburgs, kurš vēlreiz uzsvēra, ka netiek apstrīdēts pats fakts, bet apjomi, ko uzrādījuši padomju vēsturnieki, kas nekādā veidā nevar atbilst patiesībai. Aktīvas diskusijas par šo un citiem jautājumiem turpinājās arī pēc konferences.

Konferences noslēgumā dalībniekiem bija iespēja doties uz Salaspils memoriālu, kur varēja nolikt ziedus ieslodzīto atcerei un uzklausīt memoriālā ansambļa direktora J. Vrubļovska stāstījumu par pieredzi darbā ar memoriāla apmeklētājiem. Novēlēsim konferences organizatoriem arī turpmākas sekmes sarežģītu vēstures jautājumu pēc iespējas objektīvākā izpētē. Tādas konferences vēstures zinātnē ir ārkārtīgi nepieciešamas.

Edvīns Evarts